

Aytən ALLAHVERDİYEVA*

SIYASI DİSKURSDA KONSEPTUALLAŞMA VƏ ONUN METAFORİK REPREZENTASIYASI XÜLASƏ

Konseptlərin linqvistik vahidlər vasitəsilə ifadəsi yalnız natiqin siyasi prioritetlərə malik olduğuna işarə etmir, eyni zamanda onun auditoriyaya təsir strategiyalarına və inandırma bacarıqlarına sahib olduğunu göstərir. Müasir siyasi nitqlərdə yüksəlməkdə olan ifadəliliyin göstəricisi olan üslubi fiqurlar və troplar da siyasi diskursda konseptuallaşma mənbəyidir. Siyasi diskursda bu vasitələrdən istifadənin əsas məqsədi sözlərin perlokutiv təsirini mühafizə etməkdən ibarətdir. Siyasi metaforların müxtəlif dillərdə müqayisəsi onların analogiyaya əsaslandığını və koqnitiv səviyyədə bənzər funksiyalar daşdığını aşkara çıxarır. Həmçinin, eyni üslubi vasitə müxtəlif kontekstlərdə fərqli, hətta zidd vəzifələr, məsələn, müqayisə həm panegirik, həm də diskreditasiya funksiyaları yerinə yetirə bilər.

Siyasi diskursda metaforlardan daha tez-tez istifadə edilməsini onların formal markerlərə malik olmaması, bununla da nadir hallarda eksplisit şəkildə ifadə edilməsi, metaforun subyekt və predikat arasında bərabərliyin ifadəsinə əsaslanması və bənzətmə əlamətinin bilvasitə formallaşdırıldığı müqayisə ehtiva etməsi ilə əlaqələndirmək olar. Bunlardan başqa, insani dəyərlərə və arzulara ünvanlanan metafor auditoriya tərəfindən qeyd-şərtsiz qəbul edilir. İctimai fikir yüksək əhəmiyyət əldə edəndə metaforlar cəmiyyətdə əhval-ruhiyyəni tənzimləmək üçün siyasi alətə çevrilir və onların təhlili siyasətçilərin gizli niyyətlərinin aşkar edilməsinə imkan verir. Beləliklə, qüvvətli obrazlılığa malik olma, rəmz səviyyəsinə qədər ümumiləşə bilmə, mədəni və tarixi faktlardan ibarət olan dərin informasiya qatlarına nüfuz etmə, siyasi motivlilik və antroposentrik aksiologiya konseptual metaforlar üçün səciyyəvidir.

Açar sözlər: *siyasi diskurs, konseptuallaşma, üslubi vasitələr, metafor, konseptual metafor.*

Mental proseslərin dil vasitəsilə representasiyası vasitələrindən biri də hisslərimizin və biliklərimizin prizmasından keçən konseptlərdir. Siyasi konseptlər ünsiyyət zamanı həm mədəni, həm də siyasi kod (təsir etmə və inandırma) daşıyır. Siyasi kommunikasiya sosial siyasət qaydaları ilə müəyyən edilmiş çərçivə daxilində həyata keçirilir və o, həm təbii dil işarələri, həm də qeyri-verbal işarələr vasitəsilə kodlaşdırılır. Siyasi diskursda bu işarələr iki özünəməxsus ölçü vahidinə

---

* ADU, Filologiya fakültəsi nəzdində İngilis dilinin leksikologiyası və üslubiyyatı kafedrası, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent. Email: allahverdiyeva.aytan@adu.edu.az

malikdir – real və virtual. Real ölçü konkret siyasi kommunikasiya zamanı təzahür edən mətni, virtual ölçü isə siyasi kommunikasiyaya, presedent söyləmlər tezaurusuna, həmçinin tipik nitq hərəkətləri modellərinin və bu sahədə tipik ünsiyyət janrları haqqında təsəvvürlərin formalaşdırılması funksiyasına malik olan verbal və qeyri-verbal işarələri ehtiva edir.

Siyasi diskursda konseptlərin işlənmə tezliyi onların əhəmiyyət dərəcəsinin yeganə ölçü vahidi deyildir. Konseptlərin linqvistik vahidlər vasitəsilə ifadəsi yalnız natiqin siyasi prioritetlərə malik olduğuna işarə etmir, eyni zamanda onun auditoriyaya təsir strategiyalarına və inandırma bacarıqlarına sahib olduğunu göstərir. Məsələn, Barak Obama prezident postuna irəli sürülərkən onun çıxışının əsas leytmotivi ölkənin daxili və xarici siyasətində islahatlar aparılmasından ibarət idi. Müvafiq olaraq *change* (dəyişiklik) sözü onun çıxışında ən çox təkrar edilmiş (20 dəfə) söz oldu. Bir natiq kimi B.Obamanın etosu diqqəti Amerika mədəniyyətinin diktə etdiyi yeni olan hər şeyə can atma, keçmişə deyil gələcəyə köklənməyə yönəldirdi. 2016-cı il ABŞ prezidentliyinə namizədlərin seçki kompaniyasında isə ABŞ siyasi diskursu konseptual istiqamətini dəyişərək Amerika cəmiyyətinin siyasi sərhədlərinin iqtisadi, ictimai-ideoloji deyil, gender-irqi əsaslarla təyin edilməsi ilə əvəz olundu. Seçkiqabağı ikinci debat zamanı Hillari Klintonun Donald Trampa etdiyi tənqidlərin əsasını məhz qadınlara, milli və digər azlıqlara qarşı olan münasibət təşkil edirdi. Bu debatların konseptual təhlili göstərir ki, çıxışlarda gender faktoruna dəfələrlə müraciət edilmişdi. H.Klinton 10 dəfə *mother* (ana), 10 dəfə *woman* (qadın), 10 dəfə *children* (uşaqlar), 13 dəfə *child* (uşaq) və 16 dəfə *family* (ailə) konseptlərini işlətdiyi halda, D.Tramp eyni konseptlərə bütövlükdə daha az (4, 0, 8, 13, 17 dəfə) müraciət etmişdi. İstənilən halda, siyasətçilər elektoratu cəlb etmək üçün istifadə etdikləri konseptual vahidləri məqsədyönlü şəkildə seçərək milli birlik hissində şərik olduqlarını nümayiş etdirmişdi.

11 Sentyabr 2001-ci il terroru zamanı ABŞ prezidenti Corc Buşun tele-müraciətinin təhlili göstərir ki, o, klassik ritorik kanonlar əsasında qurulmuşdu və nitqin inam və etimad təlqin edən etosu onun xalqı ilə həmrəyliyinə işarə edən siyasi konseptlər ehtiva edən klişeləşmiş sintaqlar vasitəsilə ifadə olunmuşdu:

“Moms and dads, Friends and neighbours,

This is a day when all Americans from every walk of life unite in our resolve for justice and peace.” (Analar və atalar, dostlar və qonşular, Bu gün hər təbəqədən olan bütün amerikalıların ədalət və sülh naminə həmrəy olduğu bir gündür.) [Bush: 2001]

Müasir siyasi nitqlərdə yüksəlməkdə olan ifadəliliyin göstəricisi olan üslubi fiqurlar və troplar da siyasi diskursda konseptuallaşma mənbəyidir. Bu mənada, üslubi fiqurlar sırasında antiteza, inversiya, ellipsis, fonetik/leksik/sintaktik təkrarlar, sintaktik paralellik, ritorik suallar və sair daha fəaldır. Ən çox istifadə olunan troplardan isə metafor, metonimiya, müqayisə, personifikasiya, simvol və epiteti

qeyd etmək olar. Siyasi diskursda bu üslubi vasitələrdən istifadənin əsas məqsədi söyləmin perlokutiv təsirini mühafizə etməkdən ibarətdir.

Məlum olduğu kimi, bir çox üslubi vasitələr milli-mədəni koloritə malikdir və bu, mədəniyyətlərarası ünsiyyət prosesində onlara müraciət edərkən diqqətli olmağı tələb edir. Bu baxımdan, metaforlar bariz milli kolorit daşıyıcılarıdır. Siyasi metaforların müxtəlif dillərdə müqayisəsi onların analogiyaya əsaslandığını və mental səviyyədə bənzər funksiyalar daşdığını aşkara çıxarır: *Dəmir yumruq – Iron fist – Железный кулак*. Bəzən metaforların assosiativ bənzərliyi milli (subyektiv) səciyyə daşıyır: “*Siyasi diskurs üçün seçilmiş metaforalar öz konteksti ilə dayanıqlı olur*” [Məmmədov, Məmmədov: 2010, s.44]. Yeni və daha mürəkkəb olanı dərk etməyə çalışarkən insan daha tanış və aydın konseptosferin elementlərinə müraciət etməyə cəhdlər edir. Müvafiq olaraq, siyasi sahənin metaforik modelləşməsi öz mürəkkəbliyi və yüksək abstraktlığı ilə fərqlənir və resipiyyət tez-tez ona yaxşı məlum olan sahələrin daha sadə və konkret obrazlarına müraciət edir.

Eyni üslubi vasitənin müxtəlif kontekstlərdə fərqli, hətta zidd vəzifələr yerinə yetirməsinin mümkünlüyünü də nəzərə almaq lazımdır. Məsələn, müqayisə həm panegirik, həm də diskreditasiya funksiyaları yerinə yetirə bilər. 2016-cı ildə Demokratlar Partiyasının ABŞ prezidentliyinə namizədi H.Klinton seçkiqabağı çıxışlarının birində Respublikaçılar Partiyasının mövcud vəziyyəti ilə Avraam Linkolnün dövründəki nüfuzunu müqayisə edərək panegirik taktikaya müraciət etmişdi:

“My friends, this is a moment of reckoning for every Republican dismayed that the Party of Lincoln has become the Party of Trump. It’s a moment of reckoning for all of us who love our country and believe that America is better than this.” (Dostlarım, indi Linkoln Partiyasının Tramp Partiyasına çevrilməsindən təşvişə düşən hər bir respublikaçı üçün hesablaşma məqamıdır. Bu, ölkəmizi sevən və Amerikanın bundan daha yaxşı olduğuna inanan hər kəs üçün hesablaşma məqamıdır.) [Clinton:2016]

Yaxud, Breksit ideologiyasının tərəfdarlarından biri olmuş Boris Conson London meri vəzifəsini tutduğu zaman Britaniyanın Avropa Birliyindən çıxmasını *a prisoner escaping jail* (məhbəsdən qaçmış dustaq) müqayisəsi vasitəsilə təsvir edirdi. Siyasətçinin yaratdığı bu müqayisənin arqumentativ-persuaziv təsiri KİV vasitəsilə daha da qüvvətləndirildi. Hətta, Britaniya KİV-i onu məqalə başlığı kimi təqdim etdi:

“Boris Johnson: Leaving EU would be like “prisoner escaping jail”.” (Boris Conson: AB-ni tərk etmək “məhbəsdən qaçmış dustağa” bənzəyəcək.) [Johnson: 2016]

Siyasi diskursda metaforlardan daha tez-tez istifadə edilir. Müqayisədən fərqli olaraq metafor formal markerlərə malik deyildir və nadir hallarda eksplisit şəkildə ifadə edilir. Bundan başqa, metafor subyekt və predikat arasında bərabərliyin ifadəsinə (*time is money* (vaxt qızıldır), *life is a play* (həyat bir tamaşadır), *argument is war* (mübahisənin sonu müharibədir)) əsaslandığı halda, müqayisə sadəcə

hadisələri bir-birinə yaxınlaşdırır. Digər bir fərq metaforun bənzətmə əlamətinin bilvasitə formalaşdırıldığı müqayisə ehtiva etməsindən ibarətdir. Metaforun qəbulu zamanı bütün əlamətlərin – assosiativ cərgənin hər bir elementinin digəri üzərinə köçürülməsi baş verir. Məsələn, *ailə kiçik dövlətdir* konseptual metaforu dövlətin hər bir funksiyasının ailə üzərinə köçürülməsini nəzərdə tutur. Beləliklə, prezidentin/hakimiyyətin vətəndaşlar qarşısındakı vəzifələri valideynlərin övladları qarşısındakı vəzifələrə (təhlükəsizliyi təmin etmək – ailə üzvlərini qorumaq, qanunlar təsis etmək – icazələr və qadağalar, iqtisadiyyatı idarə etmək – ailəni maddi baxımdan təmin etmək, təhsil imkanları yaratmaq – tərbiyəvi işlər aparmaq və s.) bərabərdir. Burada fərq yalnız C.Leykoffun ailə modelini iki tipə: (1) *sərt ata (strict father)* və (2) *qayğıkeş valideynə (nurturing parent)* ayırmasındadır [Lakoff: 2006, s.189]. Birinci model valideynlərin mükəmməl yetişdirə biləcəyi uşaqlara qarşı qayğıkeşliyi nəzərdə tutur ki, onun çərçivəsində amerika siyasətinin bir çox ənənəvi mütərəqqi dəyərləri (səhiyyə və təhsil sahəsində sosial proqramlar, vətəndaş azadlığı, açıq hökumət, inkişaf etmiş iqtisadiyyat) əks etdirilir. Qayğıkeş valideyn ailənin bütün üzvlərinin qrup şəklində xidmət etdiyi hakimiyyətin üfqi təşkil edilmiş strukturunu simvolizə edir. Gender bərabərsizliyi stereotipinə yol verməmək məqsədilə modeldə cins göstərilməmişdir. Sərt ata modeli isə respublikaçılar partiyasının dünyanın təhlükədə olması və onun mürəkkəbliyi ilə bağlı konservativ postulatları əsaslanır – həmin tələbkar ata övladını ciddi intizam tətbiq edərək tərbiyə etməlidir. Bu model atanın aparıcı avtoritet fiqur olduğu hakimiyyətin iyerarxik sistemini əks etdirir. Hər iki modeldə ailə başçısı qismində prezident, onun potensial seçiciləri qismində isə övladları çıxış edir.

Əgər metafor insani dəyərlərə və arzulara ünvanlınırsa, onun auditoriya tərəfindən qəbul edilmə ehtimalı yüksəlir. Məlum olduğu kimi, *ailə* baza konseptidir və bu səbəbdən ailənin/dövlətin rifahını təhlükə altında qoyan istənilən nüans aradan qaldırılmalıdır. Bu yanaşma bu cür təhlükələrə qarşı görülən istənilən tədbirin adresat tərəfindən dəstəklənməsinə zəmin yaradır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz seçkiqabağı çıxışlarda Demokratlar Partiyasından olan namizəd H.Klintonun qayğıkeş valideyn modelindən fərqli olaraq, D.Tramp sərt ata modelinə əsaslanır. H.Klintonun seçkiqabağı kampaniyasının “*Birlikdə güclüyük*” (“*Stronger together*”) şüarı altında təşkil edilməsi həmin modelə uyğun gəlir. Qeyd edilən fərqli metaforik konseptuallaşmanı əvvəlki ABŞ prezident seçkilərində də müşahidə etmək mümkündür. Xüsusilə, daxili və xarici siyasət məsələlərində namizədlərin köklü əks mövqeyə malik olması bu modellərə müraciəti labüd edir. Lakin bu mövqələrin yaxınlaşdığı, eləcə də ayrı-ayrı məsələlər üzrə oponentlərin rəqibin modelindən istifadə etdiyi hallar da baş verir. Məsələn, H.Klinton dəfələrlə D.Trampı xarici siyasət məsələlərində səriştəsizlikdə günahlandıraraq, özünü Rusiya ilə münasibətlər üzrə ekspert kimi göstərmiş və bu münasibətləri müstəsna olaraq güc vasitəsilə qurmağı təklif etmişdi. Ümumiyyətlə, ikipartiyalı ABŞ siyasi sistemə xas olan aparıcı sərt ata və qayğıkeş valideyn

modelləri çərçivəsində siyasətçilər seçicilərin şüuruna təsir etmək üçün nitqlərində metaforlara geniş yer verir.

Qayğıkeş valideyn modeli keçmiş ABŞ prezidenti, demokratları təmsil etmiş B.Obamanın diskursu üçün də səciyyəvi idi. Bu model çərçivəsində istifadə olunmuş metaforların təhlili həm siyasətçinin etosu, həm də ictimai şüura təsir etmək üçün istifadə etdiyi ritorik vasitələr haqqında nəticə çıxarmağa imkan verir. 44-cü ABŞ prezidentinin etosu Amerika cəmiyyəti üçün dəyərli olan azadlıq, bərabər hüquqluluq, amerika arzusu (*American dream*) ideallarının və bütün se-qreqasiya, irqçilik təzahürlərinin aradan qaldırılmasını ehtiva edir. B.Obamanın ilk namizədliyinin seçkiqabağı kampaniyasında irəli sürdüyü və bütün tərəfdarları ilə birlikdə prezidentlik postunda nailiyyətlər qazanacağına mümkünliyünü isbat edən *Yes We Can* (*Bəli, Biz Bacararıq*) şüarı amerika arzusu konseptinin ən bariz nümunələrindən biridir. Burada nəzərdə tutulan pragmatik effekti əldə etmək üçün siyasətçi *We* (biz) inklüziv əvəzlindən istifadə etmişdi. Bu kontekstdə bu əvəzlik yalnız həmrəylik (inklüzivlik – bütün Amerika xalqı) deyil, eyni zamanda müstəs-nalığ (eksklüzivlik – B.Obama tərəfdarları) ehtiva edən konsept kimi şərh edilə bilər. Lakin, istənilən halda, bu şüar qayğıkeş valideyn metaforik modelinə uyğundur. İkinci seçki kampaniyası zamanı istifadə edilən *Forward* (İrəli) metafor-şüarı bir çox fikirləri ifadə edən və bir çox qrammatik təyinata (isim, feil, sifət, zərf) malik olan tək sözdən ibarət idi və irəliləyişlə, yeni və müsbət olan gələcək məqamlarla qüvvətli assosiasiyalar yaradırdı. 2012-ci il prezident seçkiləri kampaniyasında B.Obamanın uğur qazanmasında məhz bu çoxfunksiyalı və müsbət konnotasiyaya malik şüarın seçilməsi tədqiqatçılar tərəfindən mühüm amil kimi qəbul edilir [Тричик: 2014, s.72].

Qüvvətli obrazlılığa malik olma, rəmz səviyyəsinə qədər ümumiləşə bilmə, mədəni və tarixi faktlardan ibarət olan dərin informasiya qatlarına nüfuz etmə, siyasi motivlilik və antroposentrik aksiologiya siyasi konseptual metaforlar üçün səciyyəvidir. İctimai fikir yüksək əhəmiyyət əldə edəndə, metafor cəmiyyətdə əh-val-ruhiyyəni tənzimləmək üçün siyasi alətə çevrilir və istifadə edilən metaforların təhlili siyasətçilərin gizli niyyətlərinin aşkar edilməsinə imkan verir: "*Metafor siyasi konsepsiyaların təqdimatı və cəmiyyətin siyasi şüuruna ən qüvvətli təsir vasitələrinə çevrilmişdir*" [Чудинов: 2006, s.122]. Bundan irəli gələrək, kütləvi şüuru idarə edən qəzet-publisistik üslubunda və siyasi diskursda metaforların tezlik göstəricisinin yüksək olması müşahidə edilir. Siyasi müstəvidə metaforların fəal istifadəsini dəyərləndirən A.Çudinov metaforun əsas mental əməliyyat, dünyanın dərki və kateqorallaşması vasitəsi olduğunu qeyd edir: "*Metafor beyində artıq hazır şəkildə mövcud olan fikrin bənzədilməsi vasitəsi deyil, düşüncə tərz, gündəlik danışmaq dilinin reallığıdır*" [Чудинов: 2003, s.53]. Müəlliflə razılaşaraq təfəkkür fəaliyyətləri prosesində bənzətmənin rəasional təfəkkürün formalarından daha az rola malik olmadığını zənn edirik.

Siyasi diskursda əks olunan bəzi qlobal miqyaslı hadisələrin (məsələn, beynəlxalq hərbi konfliktlərin, yaxud iqtisadi böhranların) metaforik mod-

elləşdirilməsi zamanı konkret siyasi əhəmiyyətli hadisənin dinamikasını əks etdirmək mürəkkəb olduğu üçün, freym təsviri heç də həmişə adekvatlıq təşkil etmir. Bu zaman ən uyğun alternativ C.Leykoff tərəfindən təqdim edilmiş, ingilis, rus, çin, macar və digər dillərin materialları əsasında hadisələrin təsviri zamanı tətbiq edilən struktur-modellərdən istifadədən ibarətdir. Məsələn, uzun sürən iqtisadi repressiya fonunda gerçəkləşmiş son dövr rusdilli siyasi diskursunu tədqiq edərkən *böhran – hərəkət edən obyekt*dir (*кризис – движущийся объект*) konseptual metaforundan istifadə edilir [Lakoff: 2001]. Burada, C.Leykoff hadisələrin konseptual metafor “matrisa”sının strukturuna əsaslanır və konseptual modelin seçimi zamanı hadisələrin hərəkət ifadə edən terminlər vasitəsilə təqdim edilməsi müşahidə edilir.

İstər dildə, istərsə də nitqdə metaforun funksional təsir sferası leksik-semantik səviyyədə ibarətdir: *“Siyasi diskursda leksik semantikanın “məsuliyyət sferası”na siyasi subyekt olan danışanın situasiyaya uyğunlaşdırdığı və kommunikativ aktın stimulu rolunda çıxış edən konseptual kateqoriyanın müəyyənləşdirilməsindən tutmuş fikrin verballaşması ərzində seçilmiş konkret leksik vahidlərin motivlərinin izahı da daxil olmaqla geniş vəzifələr halqası daxildir”* [Кобозева: 2010, s.42]. Ancaq nitqin tərtibatı zamanı relevantlıq prinsipi müxtəlif dil vahidlərini (buraya şablon metaforlar da aiddir) kombinə etməklə onların yeni, daha mürəkkəb mənalar ehtiva etməsini və semantik “gözlənilməz” kontekstlərdə təzahürünü mümkün edir. Siyasi diskursda metaforik variativliyin məhz sabitlik xassəsi konseptuallığın yaranmasını şərtləndirir. Konseptual metaforların praqmatik təsiri sabit və məhdud koqnitiv modellərin, sxemlərin birliyindən ibarət mexanizmlər vasitəsilə yaradılır və idarə edilir. Bu mexanizmlər birləşərək, müasir siyasi diskursda verballaşan son dərəcə variativ metaforik representasiyaların konseptual əsasını təşkil edir.

Siyasi diskursda konseptual metaforlar nəzəriyyəsinin tətbiqinə C.Leykoffun 1991-ci ildə İraq ərazisinə hərbi müdaxilənin qaçılmaz olduğunu əsaslandırmağa çalışan ABŞ hökumət orqanlarının istifadə etdiyi metaforlar sisteminin təhlilini əks etdirən məqaləsinin çapından sonra başlandı [Lakoff: 1991]. Bu məqalə siyasi diskursda konseptual metaforların tədqiqinə təkan verdi. Sonralar C.Leykoffun da həmmüəllifi olduğu bir əsərdə belə qeyd edilirdi: *“Dildə metaforik ifadələr metaforik konseptlərlə sistemli əlaqələrə malik olduğundan metaforik konseptlərin mahiyyətini və insan fəaliyyətinin metaforik təbiətini öyrənmək üçün metaforik ifadələrdən istifadə edə bilərik”* [Lakoff, Johnsen: 2003, s.28]. C.Leykoff və M.Consonun bir sıra humanitar elm sahələrini əhatə edən və 1980-ci ildə işıq üzü görmüş məlum “Metaphors We Live By” (“Bizi Yaşadan Metaforlar”) əsərindən sonra metaforikliyin koqnitiv proses kimi tədqiqata cəlb edilməsi vüsət almağa başladı. Beləliklə, linqvistik praktikaya iki bilik strukturunun – “mənbə”nin və “məqsəd”in koqnitiv strukturunun təsirini əks etdirən “metaforik proyeksiyalar” (metaphorical projections) və “koqnitiv inikas” (cognitive reflection) kimi terminlər daxil oldu.

Siyasi diskursda metafor rəmzi və ritorik səciyyə daşıyır. M.Edelmanın təbircə ifadə etsək, metafor “*siyasətdə gizli tendensiyaları və kütlələrdə impulsları oyadır*” [Edelman: 1971, s.67]. Siyasi diskursun kommunikativ təsir nəticəsində müxtəlif ictimai qrupları birləşdirən və onlara vahid bir orqanizm kimi fəaliyyət göstərməyə imkan verən əsas fəaliyyət formasının “*siyasəti qidalandıran güc mənbəyi*” [Graber: 1993, s.305] olduğunu nəzərə alsaq, bu fikirlə razılaşmaq mümkün deyil.

Tanınmış Britaniya yazıçısı və publisisti C.Oruell “Siyasət və İngilis Dili” (“Politics and the English Language”) başlıqlı əsəsində siyasi mətnləri yaramaz mətnlər (“ugly and inaccurate”) kimi dəyərləndirir [Orwell: 1968, s.135]. Müəllif siyasi diskursda dildən silinmiş ölü metaforların, klişə, idiom və şablon müqayisələrin izafiliyini kəskin tənqid edərək siyasi mətnlərin bu cür üslubi tərtibatının müəyyən praqmatik effekt əldə etməyə hədəfləndiyi qənaətinə gəlir. Bir tərəfdən, adresant ümumi frazalardan və klişələrdən istifadə edərək gərəqli informasiyanı maksimal yaygın və ambiqutiv şəkildə auditoriyaya çatdırmaq imkanı əldə edir, digər tərəfdən isə adresat əmal olunan informasiyanın dərk edilməsi ehtiyacından azad olur. Bununla da, adresant diskursun situativ (sosial) kontekstində dəyişiklik olduğu təqdirdə ritorik təslimə məhkum olur.

Bundan başqa, müəllif əmindir ki, sosial-siyasi sferada ictimai auditoriyaya qarşı bu cür münasibət etik aspekti ciddi zərbəyə məruz qoyur və o, fikrini belə əsaslandırır ki, siyasi kommunikasiyada bu cür üslubi və metaforik ifadə tərzii yalnız siyasətçinin özünü deyil, eyni zamanda auditoriyasını aldatmaq deməkdir. Bu baxımdan, siyasi diskursun interpretasiyası konkret koqnitiv modelə əsaslanmalıdır. Bu model ictimai-siyasi ünsiyyət mühiti ilə məhdudlaşmış mücərrəd quruluşa malik və kommunikantların qeyri-məhdud implisit və eksplisit intensiyalarını reallaşdırən mental biliklər ehtiva edir. Bundan başqa, bu koqnitiv model adresantın dil kimliyi, onun istifadə etdiyi ritorik-arqumentativ strategiyalar, kommunikativ-praqmatik məkan (kontekst), dil məkanının (mətnin) səciyyəsi kimi xarakterik cəhətləri ehtiva edir.

Qeyd edilənlər siyasi diskursun praqmatik-koqnitiv təhlili zamanı söyləmin məzmununun, semantik strukturunun, tərəflərin praqmatik niyyətlərinin və siyasətçinin nitqinin mental əmalı proseslərinə imkan yaradan eksplisit və implisit linqvistik kateqoriyaların nəzərə alınmalı olduğu qənaətini hasil etməyə zəmin yaradır. Adresant tərəfindən adresatın şüurunu manipulyasiya etməklə ona həm eksplisit, həm də implisit təsir ünvanlayan siyasi diskurs bir sosial fenomen olaraq böyük praqmatik potensiala malikdir. Praqmatik aspektini və adresat faktorunu nəzərə alsaq, siyasi diskursda dil müxtəlif statuslara malikdir – o, əsas məqsədi hakimiyyətin qorunması və möhkəmləndirilməsindən ibarət olan siyasi institutun yaranmasına xidmət edir.

Praktik materialların təhlili siyasi diskursda leksik-semantik metaforik representasiyanın aşağıdakı aspektlərə malik olduğu qənaətini hasil etməyə əsas verir:

- sözün ilkin leksik mənası;
- sözün konkret verbal kontekstdə ifadə etdiyi və bilvasitə tətbiqi zamanı ilkin leksik mənanın

standart verbal modifikasiyasından ibarət olan məcazi mənası;

- sözün ilkin mənası ilə daha mürəkkəb əlaqəyə malik olan aktual mənası;
- sözün məcazi və nominativ mənaları arasındakı uyğunluq;
- sözün valentliklərinin uzlaşmasında yaranan məhdudluq;
- konnotasiyalar;
- formasına görə assosiasiya yaradan digər sözlərin leksik mənaları – çoxmənalı sözün digər leksik valentlikləri (sinonimlər və paronimlər);
- sözün fonetik aspekti;
- sözün koqnitiv aspekti (sxemlər, freymlər və ssenarilər);
- sözün sosial aspekti (gender, sinif, qrup, ixtisas və s. markalanması);
- sözün ideoloji aspekti.

Bu aspektlər situasiyanın, emotiv fonun yaradılması və nəzərdə tutulan interpretasiyanın təmin edilməsi məqsədilə bu və ya digər şəkildə bir-birinə təsir edə bilər və metaforların relevantlıq xassəsi əldə etməsi ilə nəticələnə bilər. Akt iştirakçıları tərəfindən semantik ahəngi pozmaq məqsədilə denotatı ifadə etmək üçün bilavasitə üsulların seçimi siyasi kommunikasiyaya yalnız özünəməxsusluq gətirmir, eyni zamanda akt iştirakçılarının yüksək ritorik potensialını və inandırma bacarığını nümayiş etdirən məhz okkazonal, kontekstual “canlı” metaforlardan istifadə etməklə praktikada gerçəkləşən kommunikativ motiv və niyyətlərinin bir-birinə qarşılıqlı təsir göstərməsini sübuta yetirir.

Son illər müxtəlif növ diskurslarda konseptuallaşmanın, konseptual metaforların universal, eləcə də milli-mədəni xüsusiyyətlərinin tədqiqinə getdikcə daha çox yer verildiyi müşahidə olunmaqdadır. Eyni zamanda, korpus texnologiyaları vasitəsilə siyasi lingvistikaya ilə konseptual metafor nəzəriyyəsinin kəşf etməsində həyata keçirilən siyasi diskurs tədqiqatları əsaslı olaraq müasir koqnitivistikanın perspektivli istiqamətlərindən biri hesab edilir [Будаев, Чудинов: 2007, s.99]. Hər iki məqam siyasi diskursda konseptuallığın və metaforikliyin tədqiqinə müraciət etməyimizi bilavasitə əsaslandırır.

Beləliklə, siyasi diskursda konseptuallaşma siyasi situasiya haqqında müəyyən fikirlərin konseptlər şəklində formalaşmasını şərtləndirən obyekt və hadisələrin təfəkkürdə inikasıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədov A.Y., Məmmədov M.Y. Diskurs təhlilinin koqnitiv perspektivləri, Bakı: Çapaşoğlu, 2010, 96 s.
2. Будаев Э.В., Чудинов А.П. Метафоры, которыми мы живём: преобразования прецедентного названия, Политическая лингвистика, Москва, 2007, Вып. 2 (22)
3. Кобозева И.М. Лексико-семантические заметки о метафоре в политическом дискурсе // – Политическая лингвистика, 2010, № 2 (32), с.41-46.

4. Тричик М.В. Концептуальные метафоры в политическом дискурсе (На материале предвыборной речи Б.Обамы и М.Ромни), дисс. доктора философии по филологии, Almaty, 2014, 182 с.
5. Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации: Монография, Екатеринбург: Урал. Гос. Пед. Ун-т, 2003, 248 с.
6. Чудинов А.П. Политическая лингвистика (уч.пос.), М.: Флинта: Наука, 2006
7. Bush G. Text of Bush's address, September 11, 2001.
URL: <https://edition.cnn.com/2001/US/09/11/bush.speech.text/>
8. Clinton H. Clinton draws a sharp contrast between Trump, Republican Party, August 25, 2016. URL: <https://www.msnbc.com/rachel-maddow-show/clinton-draws-sharp-contrast-between-trump-republican-party-msna893281>
9. Edelman M. Politics as Symbolic Action: Mass Arousal and Quiescence, Chicago: Markham, 1971, 188 p.
10. Graber D. Political Communication: Scope, Progress, Promise // Political Science: The State of the Discipline, 1993, vol. 2, pp.305-332.
11. Johnson B. Boris Johnson: Leaving EU would be like 'prisoner escaping jail', March 06, 2016.
URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/newsttopics/eureferendum/12184958/EU-referendum-Boris-Johnson-outlines-case-for-Brexit-on-Andrew-Marr-Show-live-pdates>
12. Lakoff G. Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf // Engulfed in War: Just War and the Persian Gulf, Honolulu, 1991, pp.43-59.
13. Lakoff G. Conceptual Metaphor // Cognitive Linguistics: Basic Readings, Berlin, N. Y.: Mouton de Gruyter, 2006, pp.185-238.
14. Lakoff G., Johnsen M. Metaphors we live by, London: The university of Chicago press, 2003, 193 p.
15. Orwell G. Politics and the English Language // The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell. In Front of Your Nose: 1945-1950, vol. 4, New York: Harcourt, 1968, pp.127-140.

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ И ЕЕ МЕТАФОРИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

РЕЗЮМЕ

Выражение концепций посредством языковых единиц не только отражает политические приоритеты говорящих, но также показывает, что они используют стратегии и навыки убеждения для воздействия на аудиторию. Являясь индикаторами возрастающей экспрессивности в современных политических речах, стилистические фигуры и тропы также являются источником концептуализации в политическом дискурсе. Основная цель использования этих инструментов в политическом дискурсе — сохранение перлокутивного эффекта речи. Сравнение политических метафор в разных языках показывает, что они основаны на аналогии и несут схожие функции на когнитивном уровне. Один и тот же стилистический прием может выполнять в разных контекстах разные, даже противоречивые задачи, например, сравнение может выполнять как панегирическую, так и дискредитирующую функции.

Более частое использование метафор в политическом дискурсе можно объяснить тем, что они не обладают формальными признаками, поэтому редко выражаются явно, что они основаны на выражении равенства между субъектом и предикатом и содержат сравнение основанное на прямолинейное сопоставление. Помимо этого, метафора, обращенная к человеческим ценностям и мечтам, безоговорочно принимается аудиторией. Когда общественное мнение становится чрезвычайно важным, метафоры становятся политическим инструментом регулирования социальных настроений, а их анализ позволяет выявить намерения политиков. Таким образом, для концептуальных метафор характерны обладание образностью, способность к обобщению до уровня символа, проникновение в глубокие пласты информации, состоящие из культурных и исторических фактов, политической мотивации и антропоцентрической аксиологии.

Ключевые слова: *политический дискурс, концептуализация, стилистические средства, метафора, концептуальная метафора.*

CONCEPTUALIZATION AND ITS METAPHORICAL REPRESENTATION IN POLITICAL DISCOURSE

SUMMARY

The expression of concepts through linguistic units not only reflects political priorities of speakers, but also shows that they manage the strategies and persuasive skills to influence audiences. Being the indicators of increasing expressiveness in modern political speeches, stylistic figures and tropes are also a source of conceptualization in political discourse. The main purpose of using these tools in political discourse is to preserve the perlocutionary effect of speech. A comparison of political metaphors in different languages reveals that they are based on analogy and carry similar functions at the cognitive level. The same stylistic device can perform different, even contradictory tasks in different contexts too, for example, comparison can fulfil both panegyric and discrediting functions.

The more frequent use of metaphors in political discourse can be attributed to the fact that they do not possess formal markers, thus are rarely expressed explicitly, that they are based on the expression of equality between the subject and the predicate, and contain comparison based on direct simile. Apart from these, the metaphor addressed to human values and dreams is unconditionally accepted by audiences. When public opinion becomes highly important, metaphors become a political tool to regulate the social mood, and their analysis allows revealing the hidden intentions of politicians. Thus, possessing a strong imagery, being able to generalize to the level of a symbol, penetrating deep layers of information consisting of cultural and historical facts, political motivation and anthropocentric axiology are typical for conceptual metaphors.

Keywords: *political discourse, conceptualization, stylistic means, metaphor, conceptual metaphor.*